

I SINIF ŞAĞIRDLƏRİNİN MƏKTƏB MÜHİTİNƏ ADAPTASIYA PROSESİNDƏ AİLƏ MÜNƏSİBƏTLƏRİNİN ROLU

Alagöz Məhəmməd qızı Şabanova

Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı

Orcid: 0009-0003-6557-6350

E-mail: Psixoloq.shabanova@mail.ru

Açar sözlər: adaptasiya, məktəb, ailə, I sinif, şagird.

Ключевые слова: адаптация, школа, семья, I класс, ученик.

Key words: adaptation, school, family, I class, student.

I sinif şagirdlərinin məktəb həyatında vacib əhəmiyyət kəsb edən dövrlərdən biridir. Məktəbə təzəcə daxil olan uşaq bir sıra problemlərlə qarşılaşır. O, artıq şagirdidir. Buna görə də, şagirdlər üçün nəzərdə tutulan qaydalara əməl etməli, həmişə eyni vaxtda sinfə girib, sinifdən çıxmalı, bütün dərs ərzində sakit oturmalı, sinifdən çıxmaq və ora daxil olmaq üçün müəllimlərdən icazə almalı, onun bütün tələb və göstərişlərini yerinə yetirməli olur. Bunlarla yanaşı, olaraq uşağın ünsiyyət sahəsi genişlənir, tamamilə yeni adamlarla: müəllimlər və həmyaşıdları ilə rastlaşır, onlarla birgə fəaliyyət zamanı ünsiyyətə girməli olur. Müəllim onun yeni nüfuz sahəsinə çevrilir. Tədrisən sinif kollektivində qarşılıqlı münasibətlər formalaşır. Məktəb mühitində bəzi uşaqlar asanlıqla alışa bilmirlər. Burada şagirdin məktəbə psixoloji hazırlığından çox şey asılı olur. Məktəb təcrübəsi göstərir ki, məktəbə yeni daxil olmuş şagird öz həyat tərziində, gün rejimində, onu əhatə edənlərlə münasibətində dəyişiklik etmədən məktəb həyatına uyğunlaşa bilmir.

Məktəbə uyğunlaşma prosesində valideynlər mühüm rol oynayır. Onların övladlarına yanaşma tərzi məktəbə adaptasiya prosesini asanlaşdırır və ya çətinləşdirir bilər. Şagirdin yeni bir şəraitə alışma dövrü hər şagirdin fərdi psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq fərqli müddət çəkə bilər. Bu müddət vəziyyətə uyğun olaraq iki həftədən altı aya qədər müddəti əhatə edə bilər. Həmin müddət valideynlərdən yeni məktəbli olan övladlarına qarşı dözümlülük və səbir tələb edir.

Məktəb mühiti uşaqların uzun müddət valideynlərindən ayrı qaldığı və onlardan kənarında sosiallaşdığı ilk mühitdir. Bu prosesdə uşaqların sosial rolları dəyişir. Ailə mühitində valideynləri və digər ailə üzvləri ilə ünsiyyətdə olan uşaq məktəbə başlayan kimi dost, müəllim və şagird rollarını müəyyənləşdirir və davranışını bu yeni münasibətlərə uyğunlaşdırır. Bu səbəbdən ailə quruluşu, bu mühitdən əldə edilən vərdislər, bacarıqlar, təcrübələr və davranış nümunələri məktəbə uyğunlaşmanı asanlaşdırır və ya çətinləşdirən amil rolunu oynayır. Uşağın böyüklərlə, xüsusən də valideynlərlə münasibəti onun sosial inkişafı üçün vacibdir. Valideyn-övlad münasibətindəki təcrübələr uşağın məktəbə uyğunlaşmasında təsirli olur. Məktəb mühitində özünə inam, motivasiya, özünün və başqaları haqqında müsbət gözləntilərin olması və öz dəyər hisslərinin göstəriciləri keçmiş təcrübələrlə bağlıdır.

Ana-uşaq qarşılıqlı əlaqəsini araşdıran tədqiqatlarda, münasibətlərində yüksək səriştəli olan anaların uşağın duyğularına həssaslıqla yanaşaraq, uşağın özünə hörmətini inkişaf etdirəndi, əsəbiləşdikləri zaman həvəsləndirici və dəstəkləyici rəftarlarla keyfiyyətli dəstək verərək və uşağa hər bir tapşırığı yerinə yetirməkdə kömək etdiyi müəyyən edilib. Bu keyfiyyətli qar-

şılıqlı əlaqə dördüncü sinfə qədər uşaqların akademik uğurları ilə nəticələnir. Bu çərçivədə keyfiyyətli ana-uşaq münasibətləri sonrakı məktəb illərində də təsirli olur. Bundan əlavə, valideynlərlə qurulan həddindən artıq yaxınlığın uşaqların məktəbdəki məktəb davranışına mənfi təsir göstərdiyi müəyyən edilmişdir. Hər bir uşağın böyüdüüyü ailə mühiti və çevrə fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Ailə xüsusiyyətləri, valideyn münasibəti, inancları və mədəni xüsusiyyətlərindəki müxtəlifliyin uşağa təsirini araşdırmaq və onun inkişaf dəyərini müəyyən etmək vacibdir.

Məktəbə uyğunlaşmada təsirli olduğu bildirilən amillərdən biri olan valideyn münasibəti ailələrin uşaq böyütmək anlayışını və davranışını əks etdirir. Bu münasibətləri aşağıdakı kimi ayırmaq olar;

➤ uşaqların müstəqilliyi dəstəklənmədiyi, cəza metodundan tez-tez istifadə olunan, özünə inamın formalaşdırılmadığı yalnız mənfi davranış nümunələrinin görüldüyü avtoritar münasibət;

➤ uşağın eqoyistliyinin dəstəkləndiyi və istəklərinin qeyd-şərtsiz yerinə yetirildiyi icazə verici münasibət;

➤ uşağa bir fərd kimi qiymət verilən, məsuliyyət, seçim və inkişaf hüququ onun inkişafına uyğun olaraq verilən, başqalarına hörmət kimi dəyərlərin öyrədildiyi demokratik münasibət;

➤ uşağın müstəqilliyinə və fərdiliyinə valideynlər tərəfindən məhəl qoyulmayan həddindən artıq qoruyucu münasibət;

➤ uşağın maraq, sevgi və ehtiyaclarına etinasız yanaşıldığı laqeyd və nəzarətsiz münasibət;

➤ valideynlərin uşaq üzərində öz ideallarını öz övladlarına tətbiq etdiyi və müvəffəqiyyətə yönəlmiş uşaqların yetişdiyi mükəmməlliyətçi münasibət. (Yavuzer, 1997; sitat Kaya, Bozaslan və Genç, 2012).

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarla aparılan tədqiqatlar göstərmişdir ki, uşaqların məktəbə uyğunlaşması valideyn münasibəti ilə əlaqəlidir. Ailədə avtoritar və icazə verici münasibət məktəbə uyğunlaşma prosesinə mənfi, demokratik münasibət isə müsbət təsir göstərir. Şagirdin məktəbdəki yeni münasibətlər sistemində daxil olmasına təsir edən bir digər amil isə ailədə mövcud olan bacı-qardaş münasibətləridir. Uşağın böyüdüüyü ailədə bacı və ya qardaşın olması ilə uşaq paylaşmağı, rəqabəti, mübahisəni və s. kimi davranışları yaşayaraq öyrənir. Tədqiqatlar göstərir ki, uşaqların öz qardaş-bacıları ilə təcrübələri sosial-koqnitiv inkişafın bir çox aspektləri ilə əlaqələndirilir. Bacı və qardaşının olması məktəbə uyğunlaşma prosesində: məktəbdən yayınma, məktəbi sevmə və özünü idarə etmə ilə bağlı bir çox məsələdə təsir göstərən amillərdən biridir.

Problemin aktuallığı. Müasir cəmiyyətdə uşaqılıqda formalaşan uyğunlaşma qabiliyyəti getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Məktəbə uyğunlaşma prosesində valideynlər mühüm rol oynayır. Onların övladlarına yanaşma tərzini məktəbə adaptasiya prosesini asanlaşdırma və ya çətinləşdirə bilər. Bu baxımda şagirdlərin məktəbə adaptasiyası prosesində ailə münasibətləri rolunun araşdırılması aktual olaraq qalır.

Problemin elmi yeniliyi. Məktəbə yeni başlayan ibtidai sinif şagirdlərinin adaptasiya prosesinə ailə münasibətlərinin təsirini araşdırmaqdan ibarətdir.

Problemin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə materialından pedaqoji ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin tələbələri, ibtidai sinif müəllimləri, ibtidai sinif şagirdlərinin valideynləri ilə işdə istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Argyle, M. & Lu, L. (1990). Happiness and social skills. *Personality and Individual Differences*, 11, 1255-1261.

2. Александровская Э.М. Схема изучения социально-психологической адаптации ребенка в школе (экспертная оценка учителя). [Электронный ресурс]. URL: <http://docs.likenu1.com/docs/index-16176.html>

3. Бисалиева С.К., Пронина М.В. Роль учителя в адаптации ребенка школе // Педагогический опыт: теория, методика, практика. 2015. № 4 (5). С. 258-260.

4. Əmrahlı L.Ş., Rzayeva N.T. Uşaq psixologiyası: Dərs vəsaiti. Bakı: Nurlar, 2015, 344 s.

5. Həmzəyev M.Ə. Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları. Bakı: Adiloğlu 2003, 302 s.

A.M. Шабанова

Роль семейных отношений в процессе адаптации к школьной среде учеников I класса

Резюме

Первоклассники, только что поступившие в школу, сталкиваются и с новой средой, и с новой системой взаимоотношений. Принимая в этой системе отношений новые социальные роли, они начинают использовать те социальные навыки и модели отношений, которые они приобрели в семейных отношениях. Известно, что местом, где ребенок вступает в первую систему взаимоотношений, является семья. Исследования показывают, что дети, умеющие строить доверительные отношения со своими родителями, продолжают строить здоровые отношения со сверстниками и учителями в школе, и, как следствие, это положительно влияет на процесс их школьной адаптации и успеваемость. С другой стороны, отношение членов семьи учащегося, только что поступившего в школу, может отрицательно или положительно повлиять на отношение учащегося к школе.

A.M. Shabanova

The role of family relationships in the process of adaptation to the school environment of class I students

Summary

First graders who have just entered the school face both a new environment and a new system of relationships. While adopting new social roles in this system of relationships, they begin to use the social skills and relationship models they have acquired in family relationships.

It is known that the place where the child enters the first relationship system is the family. Research shows that children who can build trusting relationships with their parents continue to build healthy relationships with their peers and teachers at school, and as a result, this has a positive effect on their school adaptation process and academic achievement. On the other hand, the attitude of the family members of the student who has just entered the school has the power to negatively or positively influence the student's attitude towards the school.

Redaksiyaya daxil olub: 10.05.2024